

DOI: <https://doi.org/10.15407/np.63.340>
УДК 070.488(477)"1933/1945":39(=16:477)

Наталія Лощинська,

кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник,
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна
e-mail: Loschynska@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6535-5863>

СЛАВІСТИЧНІ СТУДІЇ НА СТОРІНКАХ ЖУРНАЛУ «РАДЯНСЬКА ЛІТЕРАТУРА»

Стаття присвячена аналізу славістики на шпальтах органу українських радянських літературних сил – художньо-критичного журналу «Радянська література» (1933–1945). Відповідно до спрямування, основне місце тут займають прозові, поетичні, публіцистичні твори тогочасних авторів, літературно-критичні статті, рецензії, огляди літератури; історичні, мовознавчі науково-популярні публікації. Славістичні студії представлено через художні твори, літературознавчі статті, замітки в хроніці, некрологи. У зв'язку з посиленням політики русифікації, більшість із них присвячено російській літературі. Незважаючи на тенденційність, соціальну заангажованість, партійну витриманість, вони є частиною історії вітчизняної славістики й становлять безсумнівний інтерес як для дослідників, так і нефахових читачів.

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей функціонування журналу «Радянська література» в умовах суворого тотального контролю й жорстких репресій на всіх напрямках культурного життя; визначенні тенденцій літературної та літературознавчої славістики.

Ключові слова: Розстріляне відродження, періодика, літературно-художній журнал, славістика, літературний процес.

Постановка проблеми. Літературно-мистецька періодика України неодноразово була об'єктом дослідження літературознавців, істориків, журналістів, культурологів. Одне з визначень цього поняття дала О. Іванова: «Літературно-мистецьке журнальне видання – це спеціалізований ЗМК, який конструє (через селективний відбір фактів і коментарів) образ літератури як соціокультурної реальності; транслює його аудиторії, спілкуючись з якою навіть їй цей образ, формуючи цим і аудиторію; встановлює контакт між літературою та соціумом в аспекті

координації запитів та очікувань споживачів і пропозицій виробників; надає слово творцям літератури, проте також лише на умовах селекції, реалізуючи у своїй комунікаційній діяльності уявлення культури про соціокультурний ціннісно-функціональний статус мистецтва слова. Журнал – це розповідь і розповідач про поточне життя літератури, що позиціонується на фоні пережитого минулого та очікуваного майбутнього як її образ у динаміці й змінах, шануванні традиції та очікуванні новаторства» [3, с. 10].

В «Енциклопедії сучасної України» дано таке визначення: «Література на періодика – журнальні та газетні видання, що містять твори словесного мистецтва, критичні та публіцистичні матеріали, які висвітлюють літературний процес, питання культури, мистецтва та інших сфер суспільного життя. Літературні часописи репрезентують головні складові літературного процесу та відображають загальні тенденції розвитку сучасної літератури, здійснюючи їхній критичний аналіз. Літ.-художні журнали розраховані на широке коло читачів і виконують важливу комунікативну функцію між явищами літ. життя та їхньою рецепцією, популяризуючи художню творчість, громадсько-політичну думку, нові філософські ідеї та мистецькі напрями. У літ.-худож. журналах традиційно представлено рубрики “Поезія”, “Проза”, “Драматургія”, “Публіцистика”, “Критика” тощо. Розвиток укр. наук. і літ.-публіцист. періодики припав на 1-шу пол. 19 ст.» [9].

Основним джерелом для встановлення журналів окресленого періоду став довідник «Періодичні видання УРСР 1918–1950 рр.: бібліографічний довідник» [5].

Мета дослідження полягає у встановленні особливостей функціонування журналу «Радянська література» в умовах суворого тотального контролю та жорстких репресій на всіх напрямках культурного життя; визначенні тенденцій літературної й літературознавчої славистики.

Об’єкт дослідження. Журнал «Радянська література» виходив з 1933 до 1945 р. Він один з небагатьох не зупинив роботи і в роки Великої Вітчизняної війни. До листопада 1943 р. редколегія працювала в евакуації (м. Уфа), потім упродовж трьох місяців – у Москві, а в лютому 1944 р. повернувся в Київ. У 1946 р. назву було змінено на «Вітчизна». Однак не тільки назву, а й загалом концепцію видання.

Актуальність дослідження. Про велику роль літературної періодики в житті та культурно-мистецькому поступі народу неодноразово писала Л. Рева: «Літературно-художня наукова періодика віддзеркалює всі події суспільно-політичного та культурного життя. Вона розвивається невід-

дільно від літературного процесу. Українська періодика XIX–XX ст. давала можливість науковцям заглиблюватися в суспільно-політичні, економічні та культурні аспекти розвитку українства» [10]. Проте змушені відзначити, донині не маємо наукових праць, які б уповні відтворили весь складний процес становлення, розвитку, специфіку функціонування не лише українських пресодруків, а й журналістики загалом.

Методи дослідження. При написанні праці було використано комплекс наукових методів, які в поєднанні дають обґрунтовані результати:

а) загальнонаукові – аналізу, синтезу, аналогії;

б) спеціальні – історико-генетичний, порівняльний, типологічний, системний, соціальний.

Аналіз попередніх досліджень. Основним джерелом для встановлення журналів окресленого періоду став довідник «Періодичні видання УРСР 1918–1950 рр.: бібліографічний довідник» [1]. Фундаментальні праці про українську журналістику, що стали теоретико-методологічним підґрунтям автору праці, є монографії М. Бернштейна «“Основа” і літературний процес кінця 50–60-х рр. XIX ст.», П. Федченка «Преса та її попередники», І. Дорошенка «Українська журналістика і критика у II пол. XIX ст.». Не можемо не згадати праці В. Здоровеги «Теорія і практика журналістської творчості», А. Животка «Історія української преси», що стали базисом і точкою відліку наукових пошуків кількох поколінь літературознавців. Не відстають і сучасні дослідники, такі як В. Габор, М. Галушко, А. Волобуєва, О. Хобта та ін.

Виклад основного матеріалу. У вступі до першого номера «Радянської літератури» зазначалося, що це «літературно-художній, критичний журнал-місячник Оргкомітету Спілки радянських письменників України за редакцією О. Корнійчука, І. Кулика (відп. ред.), А. Любченка, І. Микитенка, П. Панча, М. Семенка, П. Тичини, М. Хвильового, яке видає Державне видавниче об’єднання України – видавництво “Література і мистецтво”» [3, с. 3]. У програмовій статті наголошувалося, що цей орган «творчої перебудови українських радянських літературних сил» покликаний «для практичного здійснення Постанови ЦК ВКП(б) від 23.04.1932 р.:

– подаватиме та популяризуватиме найвидатніші зразки української радянської літератури, літератури народів СРСР і чужоземної революційної літератури;

– широко висвітлюватиме досягнення інших галузей радянського мистецтва: образотворчого, театрального, кінематографічного, музичного;

- міститиме критичні огляди й бібліографію літературної продукції УССР, СРСР і закордону;
- подаватиме огляди літературно-мистецького життя;
- стимулюватиме широке розгортання творчих шукань для визначення й розвитку художніх методів і стилів, відповідних нашій соціалістичній добі» [8, с. 4].

З 1928 р. розпочалася широкомасштабна трансформація суспільного та економічного життя. Одним з елементів сталінської «революції згори» стала культурна революція. У 1934 р. на зміну різноманітним творчим об'єднанням у сфері культури, що існували у 1920-х – на початку 1930-х років, були утворені надгрупові примусові союзи. Постанова ЦК ВКП(б) про перебудову літературно-художніх організацій від 23 квітня 1932 р. – історичний документ політики Комуністичної партії Радянського Союзу в галузі мистецтва, який мав наслідком структурну перебудову мистецьких осередків СРСР. Відповідно до неї, літературне та мистецьке життя в СРСР розвивалося в рамках різноманітних об'єднань. Період видання «Радянської літератури» характеризується згортанням українізації та політичним терором. Численні постанови, законодавчі акти призвели до цілковитої уніфікації, знеосіблення журналів і газет, що друкувалася в УРСР. Як не дивно, зі зниженням якості видань їх кількість зростає за рахунок створення численних одноденок при колгоспах, заводах, інститутах та інших установах. «Всього їх у 1940 р. було 1120, а їхній сукупний наклад становив 6 143 000 прим. Усі ці пресові видання здебільшого були заповнені переможними реляціями про соціалістичне будівництво, описами прикладів трудового героїзму та проявів любові народу до Й. Сталіна і до ВКП(б); багато місця в них відводилося тематиці дружби народів та благодійного впливу російської культури на культури інших народів, які проживали в СРСР. Частка україномовних газет і журналів у загальному обсязі видань, що виходили в УСРР, зменшилася, а російськомовних – збільшилася. Для підсилення русифікації в УСРР було створено новий російськомовний пресовий орган – “Советская Украина” (пізніше перейменована на “Правду Украины”). Редакції газет і журналів наповнювалися малотямущими та малодосвідченими в журналістиці парт. кадрами» [2, с. 125].

За допомогою союзів письменників, художників, композиторів, архітекторів було встановлено тотальний партійно-державний контроль над культурним процесом у СРСР. У постанові, зокрема, зазначалося, що літературні організації та групи будуть необхідними доти, доки «не встигнуть вирости кадри пролетарської літератури та мистецтва,

висунуться нові письменники та художники із заводів, фабрик, колгоспів» [7]. Зокрема, 16 червня – 12 серпня 1934 р. на I Всеукраїнському з'їзді радянських письменників було утворено Спілку радянських письменників України як складову частину Спілки письменників СРСР, засновану цього ж року. Ухвалений статут спілки зобов'язував радянських письменників брати активну участь у соціалістичному будівництві й бути вірними політиці комуністичної партії. Статут визначав і єдино дозволений для радянської літератури творчий метод – «соціалістичний реалізм», основою якого стали засади «партійності та народності». Постанова від 23 квітня 1932 р. стала підґрунтям для проведення уніфікації, ідеологізації та догматизації культурного життя в СРСР, що мало розвиватися виключно за канонами «соціалістичного реалізму».

За сприяння лояльних до партії представників інтелігенції було проведено «чистки» в середовищі культурної еліти. Доноси, інтриги, інсинуації, компрометації були в арсеналі тих, кого називали «інженерами людських душ». Керувало всім цим процесом вище партійне керівництво, відлучаючи та дискредитуючи одних осіб, висуваючи та підвищуючи інших. Згодом, у часи масових репресій наприкінці 1930-х років, ідеологічна боротьба, що відбувалася в рамках утворених спілок і товариств, змістилася у сферу політичних доносів, провокацій і розправ над «ворогами народу».

Жертвою цього ідеологічного тиску став один зі співробітників редколегії. У першому номері М. Хвильового зазначено як заступника редактора. У другому – його ім'я вже в скорботній рамці: 13 травня письменник звів рахунки з життям. Хоча про померлих зазвичай згадують добре або ніяк, у редакційному некролозі йому не пробачають колишніх відступів від партійної лінії: він «збився на націоналістичні позиції», «провадив боротьбу проти лінії партії», «минулі помилки весь час тяжили над ним», до нього «ми не можемо не ставитись з осудом» [6, с. 50].

Відділ художньої літератури репрезентує лише чотири слов'янські літератури: російську, болгарську, польську, білоруську. За кількісними показниками публікацій художніх текстів на перше місце виходить російська література. За жанрами традиційно для періодичних і продовжуваних видань лідирує поезія:

1. Російська література: поезія – 48; проза – 18; драматургія – 2.
2. Болгарська література: поезія – 0; проза – 4; драматургія – 0.
3. Польська література: поезія – 3; проза – 4; драматургія – 0.
4. Білоруська література: поезія – 2; проза – 2; драматургія – 0.

За персоналіями розподіл такий: І. Крилов (9), М. Ушаков (6),

В. Торін (6), П. Северов (5), В. Маяковський (5). Зразки драматургії значно відстають поряд з іншими родами літератури. Вони представлені тільки російськими авторами. Поезія та проза – усіма іншими (крім болгарської поезії).

Наведені статистичні дані свідчать про збіднення славістичних студій. Однак під час ближчого ознайомлення це стосується не лише кількісних, а і якісних показників. Твори суцільно заражено вірусом соцреалізму. Серед тематики – прославляння Леніна – Сталіна, партії та народу, славних соціалістичних ідеалів, щасливого комуністичного майбуття (твори Г. Петнікова, Д. Бедного, М. Асеева, М. Комісарова та ін.). Не можна не відзначити наявність класичної спадщини в особах О. Пушкіна, І. Крилова, М. Лермонтова, М. Некрасова, А. Міцкевича, що значно збагатило наповнення журналу.

Статей зі славістики опубліковано 37. Розподіл за літературами: російська – 33, білоруська – 1, польська – 3.

За кількісними показниками літературознавчих статей: російська література – 26, польська – 2, білоруська – 1.

Персоналії – 29, огляди літератури – 2, компаративістика – 4.

В основному користувалися популярністю публікації з історії літератури; значно менше літературно-критичних і відсутні з теорії літератури.

Поділ за персоналіями:

1. О. Горький – 10.
2. А. Чехов – 6.
3. В. Маяковський – 5.
4. О. Пушкін – 3.
5. М. Островський – 2.
6. А. Міцкевич – 2.
7. М. Чернишевський – 2.
8. В. Белінський – 2.
9. М. Добролюбов – 1.
10. М. Салтиков-Шчедрін – 1.
11. В. Брюсов – 1.
12. Я. Купала – 1.

Крім художньої славістики, у «Радянській літературі» зустрічаються інші її види: промови, некрологи, хроніка. Так, голова Всеслов'янського комітету О. Гундоров опублікував у № 7/8 за 1944 р. статтю «Бойова дружба слов'янських народів». На хвилі патріотичного піднесення воєнного часу автор закликає до всеслов'янського об'єднання, однак вдається до гіпербо-

лізації образу ворога: «Однією з гарантій майбутнього миру є міцна дружба слов'янських народів, перетворення їх з об'єкта нападу в підпору світу і процвітання Європи. Основи цієї дружби закладаються зараз у спільній боротьбі слов'янських народів проти споконвічного ворога – фашистської Німеччини» [4, с. 49]. У «Вікіпедії» про цю організацію є така інформація: Всеслов'янський антифашистський комітет – громадська організація, створена 5 жовтня 1941 р. у Москві на чолі з генерал-лейтенантом О. Гундоровим. Мета – координація зв'язків з національно-визвольним рухом Опору в слов'янських країнах. Складався з президії, шести секцій (російської, української, білоруської, чеської, польської, південно-слов'янської), бюро обслуговування слов'янської преси за кордоном і організаційно-масового відділу. В українській секції працювали: О. Корнійчук (віцепрезидент), В. Василевська, О. Довженко, П. Панч, М. Рильський і П. Тичина. Робота здійснювалася шляхом проведення всеслов'янських антифашистських мітингів і радіомітингів. Замітки про ці заходи також періодично з'являлись на шпальтах журналу.

Висновки. 30–40-ті роки ХХ ст. становлять складний, суперечливий, недостатньо досліджений період у житті України в цілому та в історії славістики. З одного боку, це були роки жорстких репресій у науці, освіті, культурі, час, який відомий під назвою «Розстріляне відродження». З іншого – війна принесла певне послаблення цих руйнівних процесів, дала можливість письменникам консолідуватися перед наступом ворога, згадати кращі традиції в літературі, акцентуючи мотиви національно-патріотичного піднесення. Журнал «Радянська література» є репрезентантом тих складних років. На основі встановлення мети і завдань його функціонування, вивчення матеріалів, складу редколегії можна виявити об'єктивні закономірності розвитку літератури й літературознавства того часу та спроєктувати їхній вплив на сучасність. Славістичні студії були доволі односторонні (переважали дослідження російської літератури), тенденційні, засоціологізовані, але і вони становлять цінність як для історії славістичної науки, так і для задоволення цікавості нефахового читача.

Список бібліографічних посилань

1. Багрич М., Мазус Д. Періодичні видання УРСР, 1918–1950: Журнали : бібліограф. довід. Харків : Кн. палата УРСР, 1956. 462 с.
2. Баранник М. В., Голобуцький П. В. Історія преси в Україні. *Енциклопедія історії України* / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України, Ін-т історії України. Київ : Наук. думка, 2005. Т. 3. 672 с.

3. Вступна стаття. *Рад. літ. : журн.* 1933. № 1. С. 3.
4. Гундоров О. Бойова дружба слов'янських народів. *Рад. літ. : журн.* 1944. № 7/8. С. 49.
5. Іванова О. Літературно-мистецька періодика в соціально-комунікаційному просторі України початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій. Київ : Нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. 31 с.
6. Некролог на смерть М. Хвильового. *Рад. літ. : журн.* 1933. № 2. С. 50.
7. Постанова ЦК ВКПб від 23. 04. 1932 р. «Про перебудову літературно-художніх організацій». URL: [https:// hist.msu.ru/ER/Etext/USSR/1932.htm](https://hist.msu.ru/ER/Etext/USSR/1932.htm).
8. Програма журналу. *Рад. літ. : журн.* 1933. №. 2. С. 4.
9. Рева Л. Г., Левицька О. С. Літературна періодика. *Енциклопедія сучас. України*. URL: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55780.
10. Рева Л. Г. Літературно-художня періодика: історико-критичний ескіз. Інновації. *Наука України у світовому інформ. просторі*. Вип. 5. Київ : Академперіодика, 2011. С. 49–58.

References

1. Bahrych, M., Mazus, D. (1956). Periodychni vydannya URSR, 1918–1950: Zhurnaly: bibliografichnyi dovidnyk [USSR Periodicals, 1918–1950: Journals: bibliographic reference]. Kharkiv: Knyzhkova palata URSR [in Ukrainian].
2. Barannyk, M. V., Holobutskyi, P. V. (2005). Istoriiia presy v Ukraini [History of the press in Ukraine]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy – Encyclopedia of the History of Ukraine*, 3. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
3. Vstupna stattia [Introductory article]. *Radianska literatura: zhurnal – Soviet Literature: Magazine*. 1933. 1, 3 [in Ukrainian].
4. Hundorov, O. (1944). Boiova druzhba slovianskykh narodiv [Fighting friendship of Slavic peoples]. *Radianska literatura: zhurnal – Soviet Literature: Magazine*, 7/8, 49 [in Ukrainian].
5. Ivanova, O. (2010). Literaturno-mystetska periodyka v sotsialno komuni-katsiynomu prostory Ukrayiny pochatku 21 st. [Literary and Artistic Periodicals in the Social and Communication Space of Ukraine in the Beginning of the 21 st century]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
6. Nekroloh na smert M. Khvylovoho [Obituary on the death of M. Khvylovy]. *Radianska literatura: zhurnal – Soviet Literature: Magazine*. 1933. 2, 50 [in Ukrainian].
7. Postanova TsK VKPb vid 23. 04. 1932 r. «Pro perebudovu literaturno-hudozhnikh orhanizatsiy» [Resolution of the Central Committee of the CPSU

of 23.04.1932 «On the restructuring of literary and artistic organizations»]. Retrieved from <https://hist.msu.ru/ER/Etext/USSR/1932.htm> [in Ukrainian].

8. Prohrama zhurnalu [Magazine program]. *Radianska literatura: zhurnal – Soviet Literature: Magazine*. 1933. 2, 4 [in Ukrainian].

9. Reva, L. H., Levitskaya, O. S. Literaturna periodyka [Literary periodicals]. *Entsyklopediya suchasnoyi Ukrainy – Encyclopedia of modern Ukraine*. Retrieved from http://esu.com.ua/search_articles.php?id=55780 [in Ukrainian].

10. Reva, L. H. (2011). Literaturno-khudozhnya periodyka: istoryko-krytychnyy eskiz. Innovatsiyi [Literary periodical: a historical and critical sketch. Innovation]. *Nauka Ukrainy u svitovomu informatsynomu prostori – Science of Ukraine in the Global Information Space*, 5, 49–58. Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 01.02.2022.

Nataliya Loschynska,

PhD (Philology), Senior Researcher, Associate Professor,

V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

3 Holosiivskyi Ave., Kyiv 03039, Ukraine

e-mail: loschynska@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6535-5863>

Slavic Studies in *Radianska Literatura* Journal

Journalism of the 1930's and 1940's could be regarded nowadays as a complex, ambiguous, understudied phenomenon. Literary journals represent the main components of the literary process and reflect the general trends in the development of modern literature, carrying out their critical analysis. On the one hand, there was a complete renunciation of the ideals of Ukrainization, a turn to the repression of writers, the pursuit of progressive views. On the other – the mobilization of spiritual forces in the face of the Nazi enemy, the activation of patriotic slogans, national pride. After all, during the II World War, as never before, the printed word was both a powerful psychological weapon, an instrument of psychological influence, and a way of agitation and propaganda. The article presents analysis of Slavic studies in the front pages of the press organ of the Ukrainian Soviet literary forces, the art-critical journal *Radianska Literatura* (Soviet Literature) (1933–1945). According to the direction, the main place was occupied by prose, poetic, non-fiction works of contemporary authors, critical articles, reviews, historical, linguistic, popular science publications. Slavic studies are presented through works of art, literary studies, chronicle notes, obituaries. Because of the policy of Russification, most of them dealt with Russian literature. Despite this tendency, social commitment, Communist party pressure, now these studies are part

of the history of national Slavic studies and are of undeniable interest for researchers and non-professional readers alike. The purpose of the study is to establish the peculiarities of the functioning of *Radianska Literatura* in the conditions of strict total control and severe repression in all areas of cultural life; identifying trends in literary and literary Slavic studies.

Keywords: revival shot, periodicals, literary journal, Slavic studies, literary process.